

Бащук Н. П.,
НТУУ «КПІ» м. Київ

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається взаємозв'язок і взаємозалежність викладання іноземних мов і міжкультурної комунікації, визначено мотиви та основи формування іноземної міжкультурної мовної компетенції у студентів при вивченні іноземної мови, а також рівні їхньої сформованості.

Ключові слова: міжкультурна мовна компетенція, компонентний склад культури, світосприйняття.

В статье рассматривается взаимосвязь и взаимозависимость преподавания иностранных языков и межкультурной коммуникации, определены мотивы и основы формирования иноязычной межкультурной языковой компетенции у студентов при изучении иностранного языка, а также уровни их сформированности.

Ключевые слова: межкультурная языковая компетенция, компонентный состав культуры, мировосприятие.

The given article highlights the interconnection and interdependence between teaching foreign languages und intercultural communication. The causes, basics and levels of student intercultural foreign language competence formation have been defined.

Key words: intercultural language competence, culture component structure, perception of the world.

Тісний взаємозв'язок і взаємозалежність викладання іноземних мов і міжкультурної комунікації настільки очевидні, що навряд чи потребують пояснень. Так, за словами С. Г. Тер – Мінасової, «кожне заняття з іноземної мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне слово відображає іноземний світ і іноземну культуру: за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю (знову ж таки іноземне, якщо слово іноземне) уявлення про світ» [4, с. 25].

В останні роки нечувано зросла зацікавленість міжкультурною комунікацією в зв'язку з глобалізацією та інтернаціоналізацією вищої освіти, входженням України у світове співтовариство, розширенням політичних та економічних зв'язків України з західними та східними партнерами. Саме це зумовило нечуваний попит на висококваліфікованих перекладачів, які стають посередником не лише між мовами, але й культурами.

Історія становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни свідчить, що вона з самого початку формувалась на основі інтеграції різних гуманітарних наук і методів. Основоположником міжкультурної комунікації як інтегрованої науки був Е. Холл, який в 1959 році у своїй праці «Безмовна мова» («The silent language») заклав теоретичні підвалини міжкультурної комунікації як науки, що вивчає взаємозв'язок між культурою та комунікацією через виявлення притаманних різним народам культурних моделей.

В процесі спільної роботи представники різних наукових галузей: лінгвістики, антропології, психології, соціології, етнології, фольклористики і т. д. використовували теорії і методи своїх областей, змішували їх, надаючи міжкультурній комунікації інтегративного характеру, котрий став, і залишається надалі основоположним.

Однак міждисциплінарний характер міжкультурної комунікації не виключає наявності специфічних, характерних для кожної окремої науки підходів до її дослідження. У підручнику з «Основ мовної комунікації» під редакцією Садохіна О. П. наводиться три методологічних підходи до вивчення міжкультурного спілкування: функціональний, пояснювальний і критичний. Ці підходи ґрунтуються на різних уявленнях про природу людини, поведінку людини і природу людських знань. Кожний з них вносить свій внесок в наше розуміння міжкультурного спілкування.

Функціональний підхід склався в 1980-ті роки і ґрунтується на методах соціології і психології. Згідно цього підходу культуру будь-якого народу можна описати за допомогою різних методів. Будь-які зміни в культурі можуть бути змінені і описані.

Результатом функціонального підходу стала теорія комунікативного пристосування, котра стверджує, що в ситуаціях міжкультурного спілкування люди часто змінюють моделі своєї комунікативної поведінки, пристосовуючись до моделей партнерів по спілкуванню. При цьому зміна стилю комунікації відбувається набагато швидше під час невимушеного, спокійного спілкування або у випадку, коли партнери не бачать великих відмінностей між собою і співрозмовником.

Пояснювальний (або інтерпретуючий) підхід також поширився в кінці 1980-х років. Прихильники цього підходу вважають, що світ, який оточує людину не є чужим для неї, оскільки він створюється людиною. Під час свідомої діяльності людина отримує суб'єктивний досвід, в тому числі і в спілкуванні з представниками інших культур. У зв'язку з тим, що цей досвід є суб'єктивним, то і поведінка людини стає непередбачуваною, і на неї неможливо ніяким чином вплинути.

Мета пояснювального методу полягає в тому, щоб зрозуміти і описати, але не передбачити поведінку людини. Прихильники цього методу розглядають культуру, як середовище існування людини, яке створене і змінюється завдяки спілкуванню. В процесі дослідження міжкультурного спілкування, що ґрунтуються на пояснювальному підході, був зроблений висновок, що комунікаційні правила тієї чи іншої спільноти людей ґрунтуються на культурних цінностях цієї конкретної групи.

Критичний підхід містить в собі багато положень пояснювального підходу, але акцент в дослідженнях між-культурної комунікації, проведених на його основі, робиться на вивчення умов спілкування: ситуацій, оточуючого середовища і т. п. Прихильники даного напрямку цікавляться перш за все історичним контекстом комунікації.

Основним методом критичного підходу є аналіз текстів, тому вчені за звичай аналізують засоби масової інформації (телевізійні передачі, відеоматеріали, публікації в пресі), які, на їхню думку, вносять основний внесок в формування сучасної культури. Однак вони не вступають в прямі контакти з комунікантами, і не досліджують як вони взаємодіють.

На сьогодні дослідження міжкультурної комунікації проводились переважно в філологічній сфері (С. Г. Тер – Мінасова, О. А. Леонтович, Н. М. Трошина), етнопсихології (Т. Г. Стефаненко, Н. М. Лебедева, О. П. Садохін, В. Г. Крисько), методиці викладання іноземних мов (В. В. Сафонова, І. І. Халєєва), соціології (В. В. Кочетков), в культурології (Т. Г. Грушевицька, В. Д. Попков, О. П. Садохін).

Вивчення процесу міжкультурної комунікації показало, що лише володіння іноземною мовою є недостатнім для подолання проблем взаємодії між представниками різних культур, оскільки в ній інтегровані власне культурний (екстралінгвістичний) і мовний (комунікативний) коди. Проникнути в суть процесу міжкультурної комунікації можливо лише зрозумівши зміст цих кодів.

Представники американської зарубіжної школи (Ф. Тромпенарс, Г. Хофсєд, Е. Холл) виявили компонентний склад культури, виділивши в ній два рівні: а) зовнішній, який спостерігається (експліцитний) – мова, артефакти, міфи, символи, ритуали, традиції; б) прихований, що не спостерігається (імпліцитний), який становить суть, серцевину національної специфіки, її «культурне значення» – норми, цінності, що впливають на комунікацію, дії, базові уявлення, життєві установки і досвід. Саме тому, не зважаючи на те, що мова і інші компоненти експліцитного шару знаходяться на поверхні, їхнє культурне значення невидиме і не може бути правильно інтерпретоване представниками іншої культури без суттєвих, які зовні не спостерігаються, складових культур: цінностей, базових уявлень та норм. Їхні відмінності зумовлюють відмінності мовної і немовної поведінки.

Мова доповнює собою систему уявлень і світосприйняття нації, а в комплексі ці елементи відображають свої уявлення, свій особливий спосіб мислення, образність світогляду, національну індивідуальність у мовному вираженні предметів і явищ. Тут можуть спостерігатися як подібності, так і відмінності, що свідчить про близькість чи віддаленість мов, культур, менталітетів. Для українців, наприклад, дещо несподіваним є вираз «pünktlich wie die Maureg sein» – «закінчувати роботу точно за годинником». А вся річ у тому, що муляр у німецькій ментальності історично асоціюється з еталоном відомої німецької пунктуальності [2, с. 23].

Досить складною є також ситуація, коли одне й те ж поняття по-різному виражається у різних мовах. Так, наприклад, коли хочуть назвати палець німецькою мовою, необхідно уточнити, що мається на увазі: палець руки чи ноги, і якщо руки, то який палець, тому що, як відомо, пальці руки, крім великого, у німців називають *der Finger*, а великий палець – *der Daumen*, пальці ж на нозі називають *die Zehe*.

Мова нав'язує людині певне бачення світу. Засвоюючи рідну мову, німецькомовна дитина бачить два предмети: *der Fuß* і *das Bein* там, де українкомовна бачить тільки один – ногу, але при цьому німець не відрізняє кольорів (синій та голубий), на відміну від українця, бачить лише *blau*.

Вивчивши іноземне слово, людина ніби дістає частинки мозаїки з чужої, невідомої їй до кінця картини і намагається її співставити з наявною в її свідомості картиною світу, даною рідною мовою. Саме ця обставина є одним з каменів спотикання при вивченні іноземної мови і стає для багатьох інколи нездоланною перешкодою в процесі оволодіння іноземною мовою. Якби назви предметів або явищ навколишнього світу було простим, механічним, фотографічним актом, в результаті якого складалась би не картина, а фотографія світу, однакова у різних народів, не залежна від їхньої визначеної буттям свідомості, то вивчення іноземних мов перетворилось би на простий, механічний спосіб переходу від одного коду до іншого.

Однак в дійсності шлях від реальності до слова (через поняття) складний, багатоплановий і зигзагоподібний. Засвоюючи чужу, нову мову, людина одночасно засвоює чужий, новий світ. З новим словом людина ніби транслює в свою свідомість, у свій світ поняття з іншого світу, з іншої культури. Таким чином, вивчення іноземної мови (особливо на початковому, досить тривалому етапі) супроводжується певним роздвоєнням особистості.

Саме ця необхідність перебудови мислення, перекроювання власної, звичної, рідної картини світу за чужим, незвичним зразком і є однією з найголовніших труднощів (тому числі і психологічних) оволодіння іноземною мовою, при чому труднощі, які не знаходяться на поверхні, і інколи не усвідомлюються студентами (а інколи і викладачами).

Одне і те ж поняття, одна і та ж частинка реальності має різні форми мовного вираження у різних мовах – більш повного чи менш повного. Слова різних мов, які означають одне й те ж поняття, можуть відрізнятися семантичною ємністю, можуть покривати різні частинки реальності. Частинки мозаїки, які представляють картину світу, можуть відрізнятися розмірами в різних мовах в залежності від об'єму понятійного матеріалу, отриманого в результаті відображення у мозку людини світу, що її оточує. Способи і форми відображення, також як і формування понять, обумовлені, в свою чергу, специфікою соціокультурних і природних особливостей життя даного мовного колективу. Розбіжності в мовному мисленні проявляються у відчутті надлишковості або недостатності форм вираження одного й того ж поняття, в порівнянні з рідною мовою студента, який вивчає іноземну мову.

Поняття мовної і культурної картини світу відіграє важливу роль при вивченні іноземної мови. Дійсно, інтерференція рідної культури ускладнює комунікацію анітрохи не менше рідної мови. Той, хто вивчає іноземну мову, проникає в культуру носіїв цієї мови і піддається впливу культури, що закладена в цій мові. На первинну картину світу рідної мови і рідної культури накладається вторинна картина світу мови, що вивчається.

Вторинна картина світу, що виникає при вивченні іноземної мови і культури, – це не стільки картина, що відображається мовою, скільки картина, що створюється мовою.

Взаємодія первинної і вторинної картини світу – складний психологічний процес, що вимагає певної відмови від особистого «я» і пристосування до іншого (з «інших країн») бачення світу. Під впливом вторинної картини світу відбувається переформування особистості. Розмаїття мов відображає розмаїття світу, нова картина висвічує нові грані і притіняє старі. Спостерігаючи за викладачами іноземної мови, можна стверджувати, що вони набувають рис національної культури тієї мови, яку вони викладають.

Оволодіння професійною іншомовною міжкультурною комунікативною компетенцією в гуманітарній сфері можливо за умови взаємодії наповнених загальнокультурним і культурно-специфічним змістом базових структур особистості в єдності мотиваційної, когнітивно – операційної, емоційно-чуттєвої сфер та поведінки. Виходячи звідси, необхідно:

– формувати мотиви, спрямовані на розширення міжкультурного професійного досвіду шляхом занурення в ситуації, які відображають відмінності субкультурних цінностей і виховання поваги до цих відмінностей, неупередженого, нестереотипного відношення до них, спрямованості на встановлення професійних контактів і відносин;

– формувати когнітивну основу, яка містить в собі здатність усвідомлювати загальне і специфічне у культурно-мовних картинах світу за допомогою порівнянь, усвідомлення і прийняття культурно – специфічних розбіжностей, що виражаються в нормах, цінностях, зразках поведінки в контексті професійної діяльності, що дозволить подолати етноцентризм, культурний шок, підсилить адаптивні механізми інтеграції в міжкультурне середовище;

– формувати зразки поведінки, надаючи їм толерантного характеру на основі здатності розуміти інших, гнучкості мовних і немовних засобів, некатегоричних суджень; реалізувати процес формування міжкультурної комунікативної компетенції на основі технологій крос – культурного аналізу і коментування профільних аутентичних текстів; контекстного спостереження; тренінгових технологій рефлексивності, професійної поведінки, емоційно – мовного сприйняття; методів аналізу професійних інцидентів, вирішення та коментування професійно – важливих ситуацій; аналізу культурно – маркованих іншомовних засобів.

Рівнями сформованості міжкультурної комунікативної компетенції можна вважати: елементарний, достатній, просунутий; а критеріями – мотиваційний (спрямованість на професійний розвиток); когнітивний (знання комунікативних кодів, стратегій, тактик і дискурсивних вмінь міжкультурної комунікації); функціональний (володіння лінгвокультурними нормами вербальної і невербальної комунікації; вміння варіювати комунікативними засобами; регулювати поведінку відповідно до ситуації).

Література:

1. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации. Учебник для вузов / Под ред. А. П. Садохина / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 352 с.
2. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу. Німецька мова / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй – Вінниця : Нова книга. – 2006. – 586с.
3. Плужник И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на соискание учёной степени доктора педагог. наук: спец. 10.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/ И. Л. Плужник. – Тюмень, 2003. – 29 с.
4. Тер – Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. (Учебное пособие) / С. Г. Тер – Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 264 с.